

УДК 902(437)(092)

ФОРМУВАННЯ І СТАНОВЛЕННЯ ІВАНА БОРКОВСЬКОГО ЯК ОСОБИСТОСТІ ТА НАУКОВЦЯ

ЯРОСЛАВ ЛЕВКУН,

здобувач кафедри історії України Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича

У статті висвітлюється життєвий шлях, суспільно-політична та наукова діяльність видатного чеського вченого українського походження Івана Борковського (1897 - 1976), першовідкривача "празької культури", визнаного у світі наукового авторитета в галузі слов'янської археології. Уперше на основі празьких архівів досліджуються його участь у національно-визвольних змаганнях українського народу, діяльність на посаді ректора Українського вільного університету в Празі.

Ключові слова: Іван Борковський, Український вільний університет, Чортківська офензива, Празький град, "празький тип", модерна чеська середньовічна археологія, УГА.

*Своїх дітей збере й Україна,
Зогріє, нагодує, зодягне, зростить таланти,
Зелом поле вкриє, науку і культуру підійме.
І заговорить мовою своєю,
Й свою сорочку вишиванку одягне,
І стане в ряд з народами Європи,
Й почесне місце серед них займе.*

Ольга Панасюк

Постановка проблеми і стан її вивчення. Наше дослідження присвячене вивченню визначної постаті української еміграції в Чехо-Словаччині, уродженця Галичини, чеського археолога, українця Івана Івановича Борковського. На жаль, повноцінне дослідження його життя та громадсько-наукової діяльності довгий час не було можливим, про нього повністю мовчала радянська історіографія.

Звернення до постаті І. Борковського, вивчення його біографії надасть історикам можливість для нових інтерпретацій як подій української національно-демократичної революції, так й особливостей становлення української нації на початку ХХ століття.

На долі й діяльності вченого позначилися шляхи становлення української нації, непростий шлях боротьби українців за своє державне самовизначення - створення незалежної Української держави.

Про походження й наукову діяльність І. Борковського писали українські дослідники в еміграції, зокрема Я. Пастернак, В. Щербаківський, В. Кубійович [38, с. 161; 27, с. 27], але їхні праці тривалий час були недоступні читачам з України. Власне, про І. Борковського як "празького археолога українського походження" заговорили у нас лише в 1991 р. з виходом у світ колективної монографії В. Д. Барана, Д. Н. Козака, Р. В. Терпиловського "Походження слов'ян" [14, с. 62]. Згодом з'явилися невеликі розвідки львівських археологів Л. І. Крушельницької [22, с. 640-642] та В. М. Петигрича [28, с. 86-87] про його життя та дослідження. Певним етапом у вивченні біографії вченого й пробудженні інтересу до його археологічних студій стала збірка нарисів В. Шендеровського, присвячена видатним науковцям українського походження. Окремі сторони діяльності та наукові досягнення І. Борковського висвітлені в роботах Т. Романюка, у яких публікуються цінні матеріали з Львівського архіву й узагалю-

нена інформація про його життя міжвоєнного періоду та відносини з Я. Пастернаком [29, с. 318-328; 30, с. 448-453]. Про І. Борковського згадується й в Енциклопедичному словнику, виданому в 1984 р. у Канаді [40, с. 274]. Однак, автор словника припустився суттєвої помилки щодо дати народження й назви регіону.

Метою нашої статті є спроба викласти життєвий й науковий шлях І. Борковського на основі зібраних нами нових раніше не відомих для української науки історичних джерел, зокрема сімейних документів родини Борковських із США в загальному контексті умов, у яких відбувався розвиток українського населення в Галичині та Чехо-Словаччині 1917-1920 років.

Виклад основного матеріалу. Українець Іван Борковський став основоположником справжньої новаторської школи археології в Празі [41]. Його вихованці й колеги по роботі в Інституті археології Чехо-Словацької академії наук (далі ЧСАН) і сьогодні тепло відгукуються про доктора Борковського, який завжди своїми порадами допомагав розібратися в складних завданнях археології. Його успіхи в дослідженні старожитностей Праги були високо оцінені - у 1954 році Івану Борковському присуджено головну наукову державну премію міста Праги. Через десять років, у 1964 році, він стає лауреатом колективної премії за працю "Давня Прага". У день 70-річчя (1967 р.) з дня народження, йому присуджують почесну ювілейну премію й медаль "За унікальні праці" [44, с. 616].

Народився І. Борковський 8 вересня 1897 року [6, арк. 356] у сім'ї Івана та Мотрі (з дому Василик) Борковських у великому покутському селі Чортовець, що мало в 1585-1620 роках, статус міста [31, с. 65]. Свою назву поселення отримало від назви потічка Чортовець, який тече мочарними луками, які є дном ставів, і, можливо, саме тут зникла худоба, яку випасали селяни із сусідніх поселень, говорячи, що тут "чорт пасе овець". У той же час місцевість, у якій розташоване село, знаходиться на самому пагорбі, який, за давніми переказами, називали Чортовими горами [39, арк. 134]. Перша письмова згадка про село датується 1444 роком [35, с. 195-196]. За документами та метриками, які ми отримали від рідної сестри вченого - Софії Кічеровської із США, знаємо, що родина виховала дев'ять дітей. Сім дочок та двох синів. Чотири з них у 1939 році

№ 7 (107) листопад-грудень 2010 р.

виїхали до США, дві доньки померло в м. Станіславі, а одна виїхала до Литви.

Молодший брат Володимир приписавши собі два роки, записався добровольцем на фронт і загинув у визвольних змаганнях українців 1918-1919 років.

На сьогодні багато племінників, онуків Івана Борковського проживають у США, Канаді та Литві.

Батько, за особистими спогадами Івана Борковського, працював робітником на залізниці в селі Ямниці біля м. Станіслава [1, арк. 30] та регентом церковного хору в с. Чортовець [6, арк. 356].

За спогадами племінниці Зої Гаюк, родина Борковських бере свій початок від родоначальника роду Василя Борковського - Чернігівського полковника і генерального обозного, відомого діяча доби гетьманування Івана Мазепа. За певних обставин родина Борковських переселяється в Галичину.

Відтоді родинне дерево розгалужується на тричотири гілки. Одні родичі в польському середовищі ополчилися, інші зайнялись сільським господарством та розчинились серед простого селянства [42, с. 1].

В Івано-Франківському обласному державному архіві нам удалося відшукати згадки про родичів родини Борковських Олексу Борковського із с. Сапогів Станіславського повіту, який був заступником голови сільського молодіжного товариства "Сокіл" [7, арк. 107], Михайла Борковського, одного із засновників товариства "Луг" у с. Далешове Городенківського повіту [8, арк. 203], Антона Борковського - засновника товариства "Просвіта" м. Кути Косівського повіту [9, арк. 132]. Про заможну родину Борковських у Долишному Угринові знаходимо згадку в книзі "Йосип Гурик - селянський посол" [20, с. 52].

Досліджуючи наукову діяльність Івана Борковського, у 2008 році знаний львівський архівознавець Тарас Романюк [30, с. 448] віднайшов лист від листопада 1974 року Івана Борковського до сестри Софії Кічеровської, у якому вчений згадує про прапрадіда Карла Дуніна-Борковського й діда Ігнатія Борковського - заможного селянина з с. Вікторів неподалік Галича (поруч із с. Сапогів) [26, с. 628].

Спільно з С. В. Пивоваровим автор виділяє такі три основні етапи в біографії Івана Борковського:

1. Український: 8 вересня 1897 р. - серпень 1920 р. Дитячі та юнацькі роки майбутнього дослідника, участь у визвольних змаганнях і вимушена еміграція.

2. Еміграційний: серпень 1920 р. - травень 1945 р. Навчання в Карловому університеті (Прага), захист дисертації, початок пільних археологічних досліджень, відкриття празької археологічної культури, співпраця з Українським вільним університетом у Празі, Музеєм визвольної боротьби України, іншими українськими інституціями в Празі.

3. Чехословацький: травень 1945 р. - 17 березня 1976 р. Проведення масштабних розкопок Празького граду, дослідження околиць чеської столиці, захист докторської дисертації, отримання звання академіка, публікація численних наукових статей і монографій, наукове визнання.

Першою школою в житті Івана Борковського була 2-класна в с. Чортовець. Вона була заснована в 1875 році. Дітей греко-католицького віросповідання, до яких згідно з церковною метрикою належав Борковський, було 472 особи [25, с. 103-104]. Коли батьки переїхали за сприяння родини матері Мотрини до Ямниці, а згодом до Станіслава, навчання продовжив у міській народній школі. Тут Іван відвідував школу разом із молодшим братом Володимиром та сестрами Ярославою, Софією, Євгенією.

Усі діти поважали одне одного, любили й допома-

гали одне одному в різні періоди життя. Сестри пишались своїм братом. На жаль, крім родинних спогадів, у ДАІФО, опрацювавши багато фондів, не вдалось знайти документів, що стосуються навчання дітей Борковських у Станіславі. Тільки в ЦДАВО України ми віднайшли багато документів, що висвітлюють цей період життя вченого і на яких донедавна стояв гриф "Секретно". Це так звані чеські архіви.

Після визволення Праги Червоною армією органи її контррозвідки опечатали ці матеріали (як "антирадянські", "буржуазно-націоналістичні" і "контрреволюційні"), уважаючи їх своєю контрибуцією.

Першу партію матеріалів (шість вантажних машин) було "цілком секретно" (уночі) вивезено з Праги до Радянського Союзу в другій половині квітня 1948 року [16, с. 32-33]. Наступні - в 1958, 1983 та 1988 роках. Про місце їх вивезення не знали навіть працівники Клементинуму, де ці матеріали зберігалися від лютого 1945 року. Згідно із загальною думкою, радянські органи їх знищили, щоб стерти пам'ять про величезну роботу української еміграції [23, с. 18].

Виявилось, що основна маса матеріалів музею визвольної боротьби України (далі МВБУ) була доставлена в Харків. Там їх було об'єднано з матеріалами інших українських установ, вивезених із Чехо-Словаччини, головним чином, Українського історичного архіву, Українського вільного університету, Українського високого педагогічного інституту ім. Драгоманова, Української господарської академії в Подєбрадах та десятків інших установ та організацій. Частково їх було опрацьовано, а після побудови комплексу в Києві по вул. Солом'янській ці матеріали були переправлені туди й остаточно архівно опрацьовані.

У 1958 році до них було долучено понад десять тонн матеріалів МВБУ, привезених із празького Клементинуму. Опрацьовані матеріали були розподілені до ряду архівів, що перебували під управою КДБ. Найважливіші (загальносоюзного значення) були направлені до Москви. Основна маса залишилася в Центральному державному архіві Жовтневої революції (нині Центральный державный архив высших органов власти та управління України). Інші передані до Архіву ЦК КПУ (нині Центральный державный архив громадських об'єднань України), Центрального державного історичного архіву України в Києві та Львові, Центрального державного кінофотофоноархіву України, Київського державного історичного музею та ряду обласних архівів: Львова, Тернополя, Івано-Франківська, Рівного, Чернівців, Берегове, Харкова, Полтави та ін. Книжки та преса потрапили до спецфондів наукових бібліотек, зокрема Наукової бібліотеки НАНУ ім. Вернадського в Києві [24, с. 144].

У віднайденому нами в ЦДВО України родовід-автобіографії Іван Борковський, навчаючись в Українському вільному університеті в Празі, писав: "...Закінчив учительську семінарію в Станіславі, посвідка дирекції семінару учительського 864 з дня 28 марта 1918 р., рідна мова українська [2, арк. 30].

Мабуть, якби І. Борковський закінчив або навчався в державній польській гімназії м. Станіслава, так, як це подають окремі автори статей про археолога І. Борковського із Праги, він в автобіографії відверто б про це написав.

В археологічному часописі за 1997 рік Зденек Сметанка в меморіальній статті, присвяченій 100-літтю від дня народження академіка, згадує, що кадет І. Борковський закінчив загальні гімназійні студії у Львові. Це йому коштувало великих зусиль [49, арк. 704]. Нам відомо, як командування січових стрільців дбало, щоб стрільці, які до війни вчилися у гімназіях, мали змогу

продовжити навчання, складаючи час від часу іспити. У цьому їм допомагали так звані Збірні станиці УСС, головним чином у Львові, які опікувалися ними під час іспитів. Так, у Львові до вересня 1916 року іспити склали 87 гімназистів та 25 студентів університету із числа українських січових стрільців [19, с. 140].

Через початок Першої світової війни про навчання не було мови. Молодого юнака вабила громадська діяльність, армія. У роки Першої світової війни І. Борковський проходив службу у складі 58-го піхотного полку.

І. Борковський воював на Італійському фронті, пізніше його частина потрапила на Східний фронт. За участь у боях, як свідчать світлини, отримані нами з архіву, окремого археологічного відділення Празького граду інституту археології ЧСАН (завідувач Ян Фролік, докторант, заступник Яна Марікова, Прага, 3 травня 2007 року - Я. Л.) Іван Борковський дослужився до чину поручника і був нагороджений військовими відзнаками: великою срібною медаллю "За хоробрість" та "Карловим військовим хрестом". Після закінчення війни та після розвалу Австро-Угорської імперії гартований у боях галичанин, український січовий стрілець вступає до Української галицької армії [33, с. 73].

Разом з УГА Борковський пройшов тернистий складний шлях перемог і поразок. Деякий час у період ЗУНР перебував на посаді коменданта Станіславської міської варті, воював на Сихівському відтинку Українсько-польського фронту, обороняючи м. Львів.

Про участь 8 березня 1919 року невеликої групи ротмістра І. Борковського у військовій операції на відтинку фронту Перемишль - Городок (біля Львова) згадує Іван Карпинець, учасник тих подій [21, с. 162].

У травні 1919 року під натиском армії генерала Йозефа Галлера, корпуси Галицької Армії змушені були залишити Станіслав та Тернопіль і відступити на схід, а в липні цього ж року здійснити перехід за Збруч.

Початок 1920 року, як згадує І. Борковський, зустрів у Козятині [18, с. 5]. Спогади про фронтові будні старшини третьої бригади коменданта сотні й перебування в таборі в Іозефові в 1921 році І. Борковського знаходимо в єдиній україномовній статті, що вдалося роздобути в архівах Праги "Удар на Чортків", яку четар УГА опублікував як дійсний член (із 1938 р.) Львівського наукового товариства імені Т. Шевченка в журналі "Літопис червоної калини", число 7-8 липень-серпень 1938 р. [Там само, с. 5-10]. І. Борковський пише, що після подій, які мали місце на Великдень 1919 року під Львовом, а потім 15 травня того ж року, коли розпочався загальний наступ польської армії та розгром українського фронту, битва під Чортковом є "апотеозом сили українського народу", його життєздатності, його здібності до виконання вчинку в критичній хвилині [Там само, с. 5]. Бо й удар на Чортків заслугує на те, щоби стати народною легендою.

По довгих тижнях відступу з-під Львова та військових невдач, а що гірше, деморалізації військових частин, масового дезиртирства надходить зміна, а те, що загрожувало катастрофою, є зародком перемоги. Стрільці та окремі частини відступаючої УГА дістають охоту воювати, стають та не відступають. Бо й не було куди, лишилося "три морги України" [Там само].

Як четар УГА, учасник боїв з поляками на Сихівському відтинку фронту під Львовом І. Борковський характеризує поразку українців, які залишали села й міста противникові [Там само]. Згадує й тих живих учасників із сьомої сотні другого Станіславського куреня, тих добрих українських патріотів-селян, які гордо й високо несли до останніх своїх сил в голоді й холоді український національний прапор" [Там само, с. 10].

Ще юним, за спогадами Зої Гаюк, племінниці Івана

Борковського, громадянки США, вступив до лав Січових Стрільців. З початком "радянізації" краю, його три сестри змушені були виїхати до США. Сестра Анна була членом "Рідної школи" [10, арк. 208] та ОУН [11, арк. 166], Ярослава - членом "Союзу Українок" [12, арк. 162].

Для І. Борковського визвольні змагання продовжилися в III корпусі УГА під командуванням генерала А. Кравса, де він служив стрільцем. Під час боїв із військами більшовиків та армією генерала А. Денікіна, очевидно, як добрий і вмілий парламентар, І. Борковський приїздив за завданням командування до штабу "батька" Нестора Махна, що зафіксовано на світлині, отриманій нами в архіві Інституту археології ЧАН (завідувач відділу археології доктор Ян Фролік).

Дещо пізніше нами виявлено копію світлини в журналі "Літопис червоної калини" за 1932 рік. У другому ряду - І. Борковський. У першому ряду Нестор Махно, інші 17 осіб, нам невідомі [37, с. 7].

У вересні 1919 року Махно знав, що карта генерала Денікіна була вже бита і на союз із ним української армії сподіватися було запізно. Він зі своєю армією виконав свій славнозвісний рейд у затиλλі денікінців. Починаючи цей рейд в Умані, де Махно братався з 1-ою бригадою Українських січових стрільців, він перейшов від 27 вересня до 8 жовтня 600 км у затиλλі денікінців, здобуваючи міста Єлисаветград, Олександрівськ, Гуляйполе (свою столицю - Махноград) [34, с. 205-206]. Можливо, у цей час і відбулася зустріч "батька" Махна з І. Борковським.

На одній зі світлин ілюстрованої історії ЗУНР, яка випущена до її ювілею, сфотографований молодий І. Борковський спільно з командою III Галицького корпусу УГА (у першому ряду перший) [36, с. 345].

Восени 1919 року припиняє своє існування УГА і не через військові поразки, як вважав Лев Шанковський [34, с. 25], а через хвороби вояків та швидке поширення серед них епідемії тифу. Останнє свідчить, що проти УГА було ворогом застосовано бактеріологічну зброю, яка знищила до 2/3 основного складу армії, створеної внаслідок успішної народної мобілізації [Там само, с. 26]. Те, що причиною військової катастрофи УГА стала жахлива епідемія тифу, доводить і В. Антофійчук [13, с. 218]. Цією недугою захворів також І. Борковський, але йому вдалося її побороти.

Із припиненням дієздатності армії, багато вояків-галичан вирішували кожен для себе: чи боротись на стороні більшовиків у складі Червоної української галицької армії, чи обирати шлях еміграції? Іван Борковський обрав еміграцію й перебрався в Чехо-Словаччину, яка стала йому другою батьківщиною. Згодом він віддячив братньому народу своєю самовідданою працею в галузі археології.

У "Літописі червоної калини" у статті сотника УГА Василя Бачинського на світлині серед старшин другого піхотного полку, які перейшли на територію Чехо-Словаччини, у першому ряду біля генерала-четаря А. Кравса (1871-1945 рр.) (четвертий) сидить молодий Іван Борковський [37, с. 9]. Про цей нелегкий перехід згадують у своїй праці "Українські могили в Чехії" Т. Бернаржава, Ф. Янчик [15, с. 7].

Вояки-галичани, серед яких був І. Борковський, були незадоволені союзом УНР із Польською Республікою. Вони залишили ряди Армії й від м. Городенки рушили до м. Косова, а далі через Верховину та Чорногору перейшли Закарпаття, де здали зброю військам Чехословацької Республіки [17, с. 419-420].

Якщо І. Борковський ішов маршрутом із 5-ю Херсонською дивізією (бригадою А. Кравса), то проходив поблизу родинного села Чортовець на Покутті.

Як згадує в життєписі Іван Рижій, поручник УГА,

5-та Херсонська дивізія УНР розташувалася в Городенці, туди зголосилися після ліквідації УГА колишні її бійці під тиском поляків. Але за два дні галицькі частини Херсонської дивізії, не сприйнявши призначення на всі командні посади наддніпрянців, коли багато старшин УГА з бойовим досвідом були позбавлені офіцерських місць, рушили на Закарпаття. 31 серпня 1920 року переступили кордон ЧСР і як "бригада Кравса" були розміщені в таборі Ліберці [19, с. 260].

Про перехід улітку 1920 року із частинами генерала Кравса до Чехословаччини згадує й поручник УСС, сотник УГА Євген Рибак (1892 р. н.) [Там само, с. 341].

На думку іншого дослідника, львівського архівознавця Т. Романюка, Іван Борковський потрапив у польський полон, був інтернований і перебував у таборі Туаль на Помор'ї. Наприкінці 1920 року спільно із частиною старшин перейшов кордон до сусідньої Праги [30, с. 448]. Найвірогідніше, що І. Борковський дістався військових таборів із бригадою А. Кравса. Про це свідчить і світлина у "Червоній каліні" за 1932 рік та родословні [3, арк. 30; 4, арк. 26], у яких вказано перебування І. Борковського в таборі в Йозефові у складі третьої української бригади.

Про український період життя Івана Борковського (8.09.1897 - 1921 рр.) у своїй статті "Іван Борковський - українець та чехословацький археолог" завідувач археологічного відділу Празького граду інституту археології ЧАН доктор Ян Фролік (Прага, Чеська Республіка), яка була озвучена його заступником, доктором Яною Маріковою на Міжнародній святочній академії на відзначення 110 річниці з дня народження І. Борковського й пройшла в голубій залі Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича 21.09.2007 року пише: "Іван Іванович Борковський-Дунін, народився в Чортівцях біля Городенки, відповідно до тогочасного поділу Австро-Угорської імперії. Середню школу-гімназію закінчив у Львові, уже під час війни, а потім пішов до Австро-Угорської армії. Брав участь і в громадянській війні, де воював на обидвох фронтах, тобто спочатку в Червоній Армії, пізніше в армії білогвардійців (у штабі Махна). Хаотичну ситуацію розв'язав тим, що виїхав до Чехії, як воїн УГА. Перебував у таборі для інтернованих воїнів у Ліберті, пізніше Яромерші" [43, с. 16].

Як бачимо, Ян Фролік, не знаючи досконало історії визвольних змагань українського народу, припустився грубих помилок. І. Борковський ніколи не воював ні в Червоній, ні в Білій арміях. Не закінчував Львівської гімназії. Помилки були виправлені нами та Зоєю Гаюк, племінницею І. Борковського із США, з якими погодилась Яна Марікова.

Причиною замовчування українського походження археолога було минуле вченого зі світовим ім'ям, яке підпадало під страшне радянське тавро "українського буржуазного націоналіста". Незважаючи на вік, звання, такі люди переслідувались всюди, і Чехословаччина як країна, що дружила з СРСР, не була винятком. Багато вихідців із України, котрі жили в Чехословаччині після Першої світової війни й активно працювали в міжвоєнний період, зазнали переслідувань і були ув'язнені. Не уникнув цього й І. Борковський, який вимушений був утаємничити своє походження та патріотичну молодість і мало контактував з українським середовищем у ЧСР та за її межами.

НКВС у 1945 році готувало арешт І. Борковського, але за заслуги перед Чехословаччиною другий Президент ЧСР Едуард Бенеш клопотав за нього особисто перед керівництвом СРСР. І саме це, як зазначають нині вчені з Празького інституту археології, допомогло уникнути І. Борковському висилки в Сибір або страти.

Це загальновідомий факт з автобіографії І. Борковського, яким добре оперують учені ЧАН.

Загинула й перша дружина І. Борковського - Флора Бекова в 1943 році в концентраційному таборі (у червні 1928 року в них народилася донька Тетяна).

Про українське походження І. Борковського не було відомо широкому науковому й громадському колу Чехословаччини. Того часу вчені, які писали бібліографічні нариси про науковця, указували тільки місце його народження, не уточнювалися територія, регіон. Тільки після смерті І. Борковського 17 березня 1976 року директор Інституту археології ЧАН академік Ян Філіп та вчений Зденек Сметанка присвятили йому декілька меморіальних статей, у яких високо оцінили наукову спадщину неординарної особистості, видатного археолога, ученого, локалізуючи місце народження - село Чортовець біля Городенки в Україні [49, с. 704].

Зі вдалим переходом до Чехо-Словаччини розпочинається новий період життя І. Борковського. Як писав Карел Скленаж у біографічному словнику, чеських, моравських, сілезьких археологів, І. Борковський походив із Галицького краю, української шляхетної родини. Прибув у Чехію як достойник, а не емігрант [50, с. 84].

Військовий табір в Йозефові, де перебував І. Борковський, був у старій австрійській фортеці й мав з політичних мотивів назву "Українські робітничі табори". Його керівництво утворювали українські військові старшини й підпорядковувалися Екзильному уряду Євгена Петрушевича у Відні, дипломатичній місії ЗУНР, Міністерству народної оборони Чехословаччини. Командиром табору був А. Вольф. Президент Томаш Масарик намагається після розпаду Австро-Угорської імперії творити в європейській Чехо-Словаччині нову демократичну політику, дозволяє тисячам українців користуватися допомогою, яку надавало Міністерство закордонних справ ЧСР для здобуття освіти, працевлаштування, проживання, побуту. Цьому сприяло рішення Ради Міністрів уряду ЧСР від 28 липня 1921 року "Російська акція допомоги" [30, с. 449].

Для реалізації цих заходів був зорганізований спеціальний Український громадський комітет на чолі з Микиткою Шаповалом. Того самого року був перенесений з Відня і розпочав діяльність у Празі Український вільний університет, а в 1922-1923 рр. були організовані Українська господарська академія в Подєбрадах, Вищий педагогічний інститут ім. М. Драгоманова, Українська мистецька студія, Історико-філологічне товариство й багато інших освітніх організацій [25, с. 59].

Прихильність уряду Чехо-Словаччини, на нашу думку, до українців, які за різних обставин опинилися на її території, була щирою подякою за допомогу у створенні власної армії, яку надав уряд Української Народної Республіки. Саме на території України з військово-полонених чехів та словаків були створені чеські легіони, які змогли завоювати державну незалежність країни. Президент, уряд завжди пам'ятали про цю послугу. Не забували про це й прості жителі, котрі зі щирим співчуттям ставилися до українців. У таборах для інтернованих українців виходили газети, діяли театри, оркестри, хори, функціонували курси для неписьменних, а також гімназичної та вищої освіти, іноземних мов, ремісничі гуртки тощо. На державні кошти було також створено ряд середніх навчальних закладів, які готували фахівців для майбутньої незалежної України. Вихідцям із України за їхнім бажанням дозволялося навчатися у вищих навчальних закладах Чехословаччини [Там само, с. 58].

Як пише Ян Філіп у статті "Ivan Borkovsky" [45, с. 429-432], після прибуття до Чехо-Словаччини І. Борковський закінчив у 1920 році навчання в гімназії, а потім

відвідував 2 семестри Педагогічного інституту ім. М. Драгоманова. Направлення на навчання отримав із чесько-українського комітету, звітди отримував і стипендію від керівництва табору в Йозефові [5, арк. 26].

Після вступу до Карлового університету в 1922 р. І. Борковський знайомиться з Любушею Янсовою, Яном Філіпом на семінарі Л. Нідерла. Лекції вчених Нідерла, Строцького і Схраніла і практика як волонтера з квітня 1923 року в Державному археологічному інституті дали йому можливість визначитись із подальшою долею - зупинитись на вивченні археології.

Під час навчання в університеті І. Борковський зосередився головним чином на проблемах раннього неоліту, і його докторська дисертація про шнурову кераміку в Центральній Європі (1929) була результатом тривалої евристичної роботи, яка, окрім обширного списку, була підкріплена також картографічними матеріалами. Можна сказати, що в той час це була, власне, перша спроба такого типу, тому що інші роботи про цю культуру, які були написані до того часу, окреслювали лише рамкову картину. Хоча ця робота не була видана друком у первісному вигляді, вона стала джерелом цілої низки робіт, у яких автор при вирішенні складної проблематики однієї з найважливіших стародавніх культур звернув увагу на східноєвропейські області, зокрема українські, і значною мірою вплинув на інтерпретацію генезису й відносин у загальноєвропейському контексті. Тема "Шнурова кераміка в Україні" була розкрита в габілітаційній роботі, захищеній І. Борковським, щоб мати право бути призначеним на наукову посаду [25, с. 105]. Інтерес до проблем шнурової кераміки не вичерпався й у пізніші часи, коли поле діяльності І. Борковського перемістилось в іншу сферу, а саме: до слов'янської епохи та проблем Лівого Градця й Праги.

Тему "Культура шнурової кераміки в Східній Європі", яку І. Борковський розкрив і захистив у своїй докторській дисертації, була досить проблемною й дискусійною в європейській історичній науці. Тривалий час серед археологів точилися гострі суперечки над походженням племен, котрі залишили пам'ятки шнурової кераміки. Носії культури шнурової кераміки населяли великі простори Східної і Центральної Європи (відомі локальні варіанти культури: городоцько-здовбицька, стжижовська, підкарпатська, фат'янфійська, чорнуватих сокир, саксо-тюрінгська, чесько-моравська, злотська та інші). Археологи тодішньої нацистської Німеччини Г. Коссіна, М. Еберт, К. Шухардт, Е. Шпрокгоф та інші вважали, що батьківщиною племен зі шнуровою керамікою була Центральна Європа, власне Саксонія і Тюрінгія, звідки її носії розселилися на схід, аж до земель України. Разом із тим, це населення оголошувалося найбільш ранніми індогерманцями (прагерманцями), які індогерманізували всі інші племена Європи, тому саме германські народи мають "споконвічні" права на слов'янські землі, у тому числі й українські [27, с. 199-201].

У своєму дисертаційному дослідженні І. Борковський, використовуючи численні археологічні матеріали з території України, беззаперечно довів: найдавніші пам'ятки культури шнурової кераміки з'являються на сході, тобто на теренах Середнього Подніпров'я, Волині й Прикарпаття, а вже звітди поширюються на Захід. Таким чином, не може бути жодної мови про якісь "науково" обґрунтовані територіальні претензії. Докази науковця виявилися досить вагомими, і значна група європейських археологів (Г. Розенберг, І. Валле, Й. Форссандер, В. Шмідт, Я. Айзнер, Г. Кюн та інші)

підтримала точку зору І. Борковського. Тож молодий дослідник долучився до спростування першого міфу тогочасної німецької історіографії.

Обстеження багатьох поселень і городищ, збір підйомного матеріалу та ознайомлення із матеріалами досліджень попередніх років дозволили йому виділити декілька перспективних для вивчення об'єктів.

Хоча І. Борковський при своєму первісному спрямуванні на енеоліт не зосереджувався односторонньо тільки на цих проблемах і у своїх роботах публікував важливий матеріал також з інших періодів. Особливо відома його більш пізня знахідка кельтської скульптури з Мшецьких Жегровиць (округнові страшеці), по суті, донині унікальна в усій кельтській Європі. Це розбита на 4 частини кам'яна скульптура. Остання являла собою зображення голови людини зі схематично вирізаними волоссям, очима з віями, носом, вусами й ротом. Її висота становила 25 см. Це була перша знахідка кельтської скульптури та території середньої Чехії. На думку науковців, ця скульптура зображувала голову одного з кельтських героїв, а час її виготовлення датується II ст. до н. е. Знахідка виявилася унікальною для всієї території поширення кельтських археологічних пам'яток [47, с. 182]. Сьогодні без її фоторепродукції не обходиться жодне з видань, у яких розглядаються ті чи інші проблеми розвитку суспільства давніх кельтів. Ця знахідка кельтської кам'яної скульптурної пластики, яка виявилася найбільш східною на землях, де проживали давні кельти, спричинилася до "уточнень" у панівній європейській, головним чином німецькій, історіографії. Вона спростовувала висновки про обмеженість і тимчасовість перебування кельтів на цих теренах та швидку їх асиміляцію германцями. Отже, І. Борковським було спростовано ще один міф нацистської історичної науки.

Перехід від первісної наукової спеціалізації І. Борковського до проблем раннього середньовіччя є певним поворотом, на який мав вплив також і досить складний збіг різних обставин. На сьогодні вчений є визнаним авторитетом у галузі слов'янської археології [48, с. 429-432].

Висновки

Становлення Івана Борковського як особистості, науковця, громадського діяча, формування його світоглядних і патріотичних поглядів розпочалося в родинному середовищі, продовжувалося під час навчання в Станіславській приватній гімназії, згодом у лавах січових стрільців, Української галицької армії.

Вирішальний вплив на майбутнього науковця мав празький період його життя. Це навчання в гімназії при таборі біженців у Чехо-Словаччині, УВУ (Українському вільному університеті) у Празі, Карловому університеті, громадська робота в товариствах "Єдність" з Іваном Горбачовським, "Музеї визвольної боротьби України", на посаді ректора УВУ в Празі.

Успішна кар'єра галичанина в Чехо-Словаччині - це позитивне свідчення добрих взаємозв'язків українського і чеського народів, які спільно проживали в Австро-Угорській імперії. Працюючи в Празі, І. Борковський пише українською вірші, статті, співпрацює з українськими організаціями, що діють у Чехо-Словаччині, із визначними діячами української еміграції в Празі.

І. Борковському належить гідне місце в розвитку громадсько-політичного руху кінця XIX - першої половини XX століття - це провідна наукова постать серед українських археологів, що працювали на славу чеського народу, чеської держави.

Дослідницька діяльність І. Борковського набула європейського визнання і слави.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Родословня Борковського - надзвичайного студента філософського факультету Українського Вільного Університету у Празі, зимовий семестр. 1921-1922 рр. // Центральний державний архів вищих керівних органів України (далі - ЦДАВО України). - Ф. 3858. - Оп. 1. - Спр. 339. - Арк. 30.
2. Родословня Борковського - надзвичайного студента філософського факультету Українського Вільного Університету у Празі, зимовий семестр. 1921-1922 рр. // ЦДАВО України. - Ф. 3858. - Оп. 1. - Спр. 339. - Арк. 30.
3. Родословня Борковського - надзвичайного студента філософського факультету Українського Вільного Університету у Празі, зимовий семестр. 1921-1922 рр. // ЦДАВО України. - Ф. 3858. - Оп. 1. - Спр. 339. - Арк. 30.
4. Родословня Борковського - надзвичайного студента філософського факультету Українського Вільного Університету у Празі, літній семестр. 1922 р. // ЦДАВО України. - Ф. 3859. - Оп. 1. - Спр. 341. - Арк. 26.
5. Родословня Борковського - надзвичайного студента філософського факультету Українського Вільного Університету у Празі, зимовий семестр. 1923-1924 рр. // ЦДАВО України. - Ф. 3859. - Оп. 1. - Спр. 346. - Арк. 26.
6. Метрична книга церкви села Чортовець реєстрації народжень 1890 - 1899 рр. // Державний архів Івано-Франківської області (далі - ДАІФО). - Ф. Р-631. - Оп. 2. - Спр. 29. - Арк. 173.
7. Листки учета отделений украинского националистического общества "Сокил" в Станиславском повете". 13.I. 1934 г. - 2. IX. 1935 г. // ДАІФО. - Ф. 69 сч. - Оп. 1. - Од. зб. 976. - Арк. 116.
8. Переписка с Городенковским поветовым староством об утверждении уставов и регистрации отделений украинского националистического спортивно-военизированного общества "Луг" в селах повета // ДАІФО. - Ф. 2 сч. - Оп. 3. - Од. зб. 203. - Арк. 251.
9. Переписка с Косовским поветовым староством об утверждении устава и регистрации читалень украинского националистического общества "Просвита" в селах повета // ДАІФО. - Ф. 21. - Оп. 3. - Од. зб. 70. - Арк. 362.
10. Книга учета членов украинского буржуазно-националистического товарищества "Кружок родной школы" в г. Станиславе // ДАІФО. - Ф. 6. - Оп. 1. - Од. зб. 503. - Арк. 246.
11. Ежедневные рапорта Станиславского поветового управления госполиции о политической обстановке и уголовных происшествиях в Станиславском повете за 1938 год // ДАІФО. - Ф. 226 сч. - Оп. 1. - Од. зб. 733. - Арк. 191.
12. Устав, информации о проведении собраний и изменении в составе правлений украинского буржуазного националистического общества "Союз украинок Станиславского повета" (5.02.1925р.-28.03.1938) // ДАІФО. - Ф. 6 сч. - Оп. 1. - Од. зб. 131. - Арк. 165.
13. Антофійчук В. Як за Україну йшов до бою... : Денис Онищук у житті й писемницькій діяльності / В. Антофійчук // Буковинський журнал. - 2009. - № 1-2. - С. 210-219.
14. Баран В. Д. Походження слов'ян / В. Д. Баран, Д. Н. Козак, Р. В. Терпиловський. - К. : Наук. думка, 1991. - С. 125.
15. Боднаржова Т. Українські могили в Чехії / Т. Боднаржова, Ф. Янчик. - Прага : Леонардо, 2002. - С. 42.
16. Бирич Я. (Наріжний С.). Сторінка з Чесько-українських взаємин (Український музей у Празі) / Я. Бирич. - Вінніпег, 1949. - С. 32-33.
17. Брицький П. Буковинці у боротьбі за українську державність / П. Брицький, О. Добржанський, Є. Юрійчук. - Чернівці : Золоті литаври, 2008. - С. 483.
18. Борковський І. Удар на Чортків / Іван Борковський // Літопис Червоної Калини. - 1938. - № 7-8. - С. 5-10.
19. Гуцуляк М. Перший листопад 1918 року на Західних землях України / М. Гуцуляк. - К. : Либідь, 1993. - С. 403.
20. Дейчаківський І. Йосип Гурик - селянський посол / І. Дейчаківський. - Івано-Франківськ : Лілія - НВ, 2004. - С. 94.
21. Карпинець І. Галичина і військова історія. 1914 - 1921 рр. / І. Карпинець. - Львів : Панорама, 2005. - С. 408.
22. Крушельницька Л. І. Праця українських археологів в еміграції (В. Щербаківський, Л. Чикаленко, І. Борковський) / Л. І. Крушельницька // Записки НТШ. Праці археологічної комісії. - Львів, 1998. - Т. ССХХV. - С. 638-642.
23. Лозенко Л. Празький український архів: Історія і сьогодення / Л. Лозенко // Архіви України. - К., 1994. - Ч. 1-6. - С. 17-30.
24. Лозенко Л. До історії Празького історичного архіву / Л. Лозенко. - К., 1995. - Ч. 1. - С. 141-144.
25. Левкун Я. Іван Борковський - Повернення у славі в Україні / Я. Левкун. - Снятин : Прут-Принт, 2007. - С. 230.
26. Падох Я. Археолог Іван Борковський. Дослідник Празького королівського замку / Я. Падох // Harvard Ukrainian Studies. - Cambridge. - Vol. III-IV. - S. 628.
27. Пастернак Я. Археологія України / Я. Пастернак. - Торонто, 1961. - С. 789.
28. Петегерич В. Іван Борковський - видатний археолог з Прикарпаття / В. Петегерич // Постаті української археології : матеріали та дослідження з археології Прикарпаття і Волині. - Львів, 1997. - Вип. 7. - С. 86-87.
29. Романюк Т. Навчання та дослідницька праця Ярослава Пастернака у період еміграції (1920 - 1928) / Т. Романюк // МДАПВ. - 2006. - Вип. 10. - С. 318-328.
30. Романюк Т. Наукова діяльність Івана Борковського в Чехословаччині / Т. Романюк // МДАПВ : матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині. - 2008. - Вип. 12. - С. 448-453.
31. Сіреджук П. С. Джерела до вивчення історії виникнення міст Галицької землі в XV-XVIII ст. / П. С. Сіреджук // Архіви України. - 1986. - № 1. - С. 58-66.
32. Черняков І. Вікентій Хвойка (1850-1914) / І. Черняков. - К. : Вид-во "Архетип", 2005. - С. 199.
33. Поручник, доктор Степан Шухевич. Спомини з Української Галицької Армії (1918-1920). - Львів, 1924. - Ч. 1. - С. 176; Ч. 2-5. - Львів, 1929. - С. 147, 162, 164, 176.
34. Шанковський Л. Українська Галицька Армія / Л. Шанковський. - Львів : НТ ім. Шевченка, 1999. - С. 396.
35. Історія міст і сіл УРСР. Івано-Франківська область. - К., 1971. - С. 639.
36. Світлина. Команда Ш-го Галицького корпусу УГА. Перший в першому ряду Іван Борковський // ЗУНР Ілюстрована історія "Манускрипт Львів". - Львів - Івано-Франківськ, 2008. - С. 523.
37. Літопис Червоної Калини. - 1932. - № 2. - Лютий. - С. 40.
38. Енциклопедія Українознавства. - К. : Глобус, 1993. - Т. 1. - С. 300.
39. Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z Archiwum tak zwanego bernardyńskiego we Lwowie w skutek fundacyi śp. Aleksandra hr. Stadnickiego, wydane staraniem Galicyjskiego Wydziału Krajowego. - Lwow, 1887. - Т. XII. - S. 134.
40. Encyclopedia of Ukraine university of Toronto press. - 1984. - Т. I. - № 5767.
41. Іван Борковський [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://cs.wikipedia.org/wiki/Ivan_Borkovsky.
42. Аудіозапис розмови Зої Гаюк, громадянки США, племінниці І. Борковського // Архів Я. Левкуна. - 23.09.2007. - С. 11.
43. Ян Фролік. Іван Борковський - українець та Чехословацький археолог : матеріали наукової конференції // Архів Я. Левкуна : [рукопис]. - Чернівці, 2007. - Зошит № 1. - С. 48.
44. Filip J. Vyznamne jubileum dr Ivana Borkovskeho. Archeologicke rozhledy roc. 1967 / J. Filip. - Akademia. Praha. - S. 615-616.
45. Filip J. Ivan Borkovsky. Archeologicke rozhledy Lp 206. roc. 1967. / J. Filip. - S. 429-432.
46. Filip J. Evropsky pravek / J. Filip. - Praha, 1962. - S. 161.
47. Filip J. Keltska civilizace a její dedictvi / J. Filip. - Praha, 1949. - S. 182.
48. Filip J. Ivan Borkovsky. Archeologicke rozhledy Lp 206. roc. 1967 / J. Filip. - S. 429-432.
49. Zdenek Smetanka. Personalna vzpominka na Ivana Borkovskeho. Archeologicke rozhledy 49/1997. - S. 704-706.
50. Karel Sklenar. Biograficky slovník ceskych, morawkyce a slezskych archeologu Praha. - Libri, 2005. - S. 84-85.

Y. Levkun

FORMING AND DEVELOPMENT OF IVAN BORKOVSKUY AS PERSONALITIES AND SCIENTIST

This article highlights life, social, political and scientific work of outstanding Czech scientist Ivan Borkovskuy. He was born in Ukraine (1897- 1976). Ivan Borkovskuy discovered "Prague culture" and he was recognized worldwide as scientific authority in the branch of Slavic archeology. It was the first time when his participation in nationalist competition of Ukrainian nation and his work as a Rector of Ukrainian Free University in Prague was researched on the basis of Prague Archives.

Key words: Ivan Borkovskuy, Ukrainian Free University, Chortkiv offensive, Prague Castle, "prague type", modern Czech archaeology of Middle ages.

© Я. Левкун

Надійшла до редакції 19.11.2010

УДК 378.14 (477)

**КЛАСИЧНІ УНІВЕРСИТЕТИ УКРАЇНИ:
ІСТОРИЯ ПОХОДЖЕННЯ ТА ЗМІСТ ТЕРМІНА****ВАСИЛЬ МАСАЛЬСЬКИЙ,**

*кандидат історичних наук, професор, декан факультету суміжних і додаткових професій
Донецького національного університету, академік Української технологічної академії*

ГАННА ДИМИДЕНКО,

аспірант кафедри історії слов'ян Донецького національного університету

Історико-соціологічне дослідження присвячене актуальним і поки що дискусійним питанням: коли і де виникли перші класичні університети; їх основні характерні риси; які сучасні університети в Україні можна вважати класичними і наскільки це правомірно. Дослідження здійснено на основі методу цільового виявлення, систематизації й порівняльного аналізу знайдених в архівах, бібліотеках та інтернет-ресурсах фактичних матеріалів, документальних та літературних джерел стосовно діяльності деяких європейських та вітчизняних університетів. Обґрунтовано правомірність використання терміна "класичні університети" тільки до п'ятнадцяти з існуючих сучасних ВНЗ України.

Ключові слова: освіта, вищий навчальний заклад, класичний університет, факультет, офіційний документ.

Постановка проблеми. З проголошенням незалежності в 1991 році Україна вийшла на новий етап суспільного розвитку і, звісно, перед нею постали питання соціально-економічного, політичного й культурного характеру. Перед українським суспільством виникла проблема реформування освіти, тому що саме вона може й здатна підготувати людину до нових складних видів діяльності, сприйняття і формування нових цінностей та ідей. Освіта також відіграє велику роль у зміні уявлень про стандарти життя та стереотипи мислення. Саме тому важливі й серйозні зміни в сучасному суспільстві неможливі без попередніх реформвань у освітній сфері. Відомо, що із середньовічних часів вища класична освіта була зосереджена в стінах університетів. Цю традицію збережено дотепер майже в усіх класичних університетах розвинутих країн світу, які суттєво впливають на життя й розвиток своїх держав і суспільств.

У процесах сучасного реформування освіти в Ук-

раїні виникла проблема щодо походження, правомірності використання й розуміння змісту терміна "класичний університет". Дехто з українських дослідників, державних і політичних діячів різного рангу, а також пересічних громадян вважають, що термін "класичний університет" узагалі застарів і тому його не треба використовувати, а решта щодо вживання цього терміна дає різні його тлумачення, і навіть офіційні державні документи далеко не однозначно його трактують.

Аналіз досліджень і публікацій, у яких започатковано вирішення проблеми. Слід зазначити, що ця проблема не залишилась поза увагою дослідників, серед яких - фахівці історичного, соціологічного, правового та інших напрямів.

Важливу роль у розумінні головних тенденцій розвитку досліджуваної сфери відіграли праці загально-теоретичного фундаментального характеру. Проблеми університетів як інституту суспільства, який розвиває не тільки освіту, а й науку, усесвітньовідомі наукові

№ 7 (107) листопад-грудень 2010 р.